

Національна академія наук України
Інститут мистецтвознавства, фольклористики
та етнології ім. М.Т.Рильського

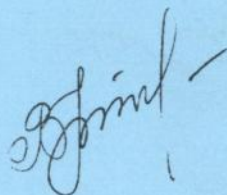
УДК 398: 393.94/497.1/

НОВАК ВАЛЕНТИНА ІВАНІВНА
ФОЛЬКЛОРИСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ
М.Т.РИЛЬСЬКОГО

10.01.07 — фольклористика
+10.01.01

Автореферат

Дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
філологічних наук

Київ-1999

98
Дисертацією є рукопис.
Роботу виконано у відділі фольклору та етнології імені М.Т.Рильського Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т.Рильського НАН України, м.Київ.

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00761774 (W)

- Науковий керівник** — Доктор філологічних наук, професор
Шумада Наталя Сергіївна, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т.Рильського, провідний науковий співробітник відділу мистецтвознавства та народної творчості зарубіжних країн
- Офіційні опоненти** — Доктор філологічних наук, академік НАН України
Вервес Григорій Давидович, Інститут літератури імені Т.Г.Шевченка, НАН України, головний науковий співробітник відділу світової літератури та компаративістики; кандидат філологічних наук
Юзвенко Вікторія Арсенівна, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т.Рильського НАН України, провідний науковий співробітник відділу мистецтвознавства та народної творчості зарубіжних країн
- Провідна установа** — Київський Національний університет імені Т.Г.Шевченка, кафедра фольклористики, Міністерство освіти, м. Київ

Захист відбудеться «24» XI 1999 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої ради Д 26.22701 при Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т.Рильського НАН України за адресою: 252001, Київ-1, вул. М.Грушевського, 4.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т.Рильського НАН України за адресою: м.Київ, вул. М.Грушевського, 4.

Автореферат розісланий «24» нової 1999 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

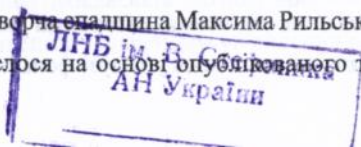
МИКИТЕНКО О.О.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Фольклор — невід’ємна складова людської культури, цінність його зумовлена чутливістю та оперативністю реагування на суспільні процеси, позначені непересічними етнокультурними рисами, філософією та естетикою художнього відтворення буття. Новітні дослідження свідчать про «фольклорний вибух», «фольклорний ренесанс» у масштабах світової культури. Потяг до фольклору, як духовних витоків етносвідомості й національного відродження виразно відчувається і в культурному житті сучасної України. Саме цим визначається актуальність різноманітних проблем фольклористики, необхідність вивчення наукового доробку її провідних діячів.

Фольклористика займає значне місце в багатогранній творчій діяльності Максима Тадейовича Рильського, митця і вченого, більша частина творчого життя якого припадає на другу половину ХХ століття. У колі наукової та організаційно-практичної діяльності М.Рильського — вирішення проблем не лише української, а й інослов’янської фольклористики, отже, вивчення його надбань у цій галузі набирає особливої важливості в широкому контексті пізнання й розвитку слов’янської культури. Фольклористична діяльність М.Рильського в усьому її комплексі досі не мала детального вивчення. Лише окремі аспекти наукової та організаційно-практичної діяльності М.Рильського-фольклориста висвітлені в працях Леоніда Новиченка, Галини Сухобрус, Григорія Вервеса, Івана Березовського, Олексія Дея, Вікторії Юзвенко, Наталії Шумади, Степана Мишанича, Федора Лаврова, Олександра Дейча, Миколи Сиваченка, Олександри Бріциної, Михайла та Надії Пазяків, Галини Рубай, Михайла Гуця та інших діячів української науки та культури. В той же час тільки всебічні системні дослідження всього фольклористичного доробку вченого мають дати об’єктивне уявлення щодо обшину проблем, над якими він працював, висвітлити наукові та громадські засади фольклориста, визначити його місце в сучасному процесі духовного оновлення України.

Об’єктом дослідження є творча спадщина Максима Рильського в галузі фольклористики. Дослідження велося на основі опублікованого творчого доробку

вченого — його наукових праць та художніх творів, епістолярної спадщини, записників, рецензій, виступів у пресі й на конференціях; використані фольклорні збірники та інші літературні джерела історико-культурного змісту, пов'язані з життям і творчістю вченого, а також архівні матеріали літературно-меморіального музею Максима Рильського в Києві.

Мета та завдання. Головна мета дисертації — дослідити фольклористичну діяльність М.Т.Рильського.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення таких питань:

- проаналізувати суспільно-культурні чинники, що справили вплив на творчу діяльність Рильського;
- дослідити його внесок у вивчення українського фольклору і творчий доробок у галузі слов'янської фольклористики;
- зробити оцінку його теоретичних концепцій з основних проблем фольклористики та практично-організаційної роботи щодо збереження та популяризації творчих здобутків українського і споріднених слов'янських народів.

Наукова новизна роботи полягає насамперед у першій спробі цілісного й системного дослідження фольклористичної спадщини Максима Рильського з позицій об'єктивних законів національної та загальнолюдської культури. Проаналізовані суспільно-культурні чинники, що справили вплив на творчу діяльність Рильського; досліджено його внесок у вивчення українського фольклору та доробок у галузі слов'янської фольклористики; зроблено оцінку його теоретичних концепцій з основних проблем фольклористики та практично-організаційної роботи щодо збереження та популяризації творчих здобутків українського і споріднених слов'янських народів. У розвитку культурно-історичних положень Максима Рильського розглянуті деякі питання ідейно-тематичного змісту та образотворення слов'янської народної епіки. Вперше досліджені художньо-історичні аспекти ряду сербських епічних пісень у перекладі М.Рильського українською мовою. Показано суспільно-культурне значення фольклористичної діяльності вченого для розвитку духовного життя України, її культури.

Теоретико-практичне значення дисертації визначається можливістю використання результатів досліджень у галузі фольклористики, історії культури,

літератури, при вивченні життєвого і творчого шляху М.Рильського, простеженні культурологічних аспектів українського та інослов'янського фольклору і фольклористики, складанні та редагуванні антологій і посібників з питань фольклористики, навчальних програм з курсу народознавства та фольклорних збірників, створенні монографії про життєвий і творчий шлях М.Т.Рильського.

Апробація роботи. Результати дисертаційних досліджень оприлюднені на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях з питань фольклористичної науки та народної творчості (Луцьк, 1993; Житомир, 1994; Київ, 1995). Другому міжнародному педагогічному форумі (Київ, 1996), конференціях Українського культурного центру, літературно-меморіальних музеїв: М.Т.Рильського, П.Г.Тичини, а також — державних музеях Т.Г.Шевченка, музеї літератури України, музеї історії Києва, Київському музеї театрального мистецтва та на міжвузівських конференціях (1996—1999). Основні положення й повний текст дисертації обговорені на засіданні відділу фольклористики ІМФЕ імені М.Т.Рильського, де її було виконано.

Основні результати роботи викладено у вісьмох публікаціях дисертантки.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Її обсяг — 147 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми, висвітлюється історія питання, визначається мета й завдання, наукова новизна і практична цінність роботи.

Одним із вирішальних факторів формування світогляду М.Рильського на ранньому етапі його життя було те, що поруч із класичною освітою він засвоював духовні здобутки народної творчості, до якої прилучався ще в дитинстві. Природне обдарування, гуманітарна освіта, атмосфера художньої та наукової творчості, що оточувала юного Рильського, сприяли визначенню ним високих мистецьких і наукових орієнтирів. Його плідна творча праця, розпочата в першій половині ХХ століття, була призупинена через гострі суспільно-політичні струси — першу світову війну, події 1917 року та громадянської війни в Україні. Належність до СВУ та угруповання неокласиків, що позначилися на його постичній творчості, дала привід для арешту і піврічного ув'язнення митця в 1931 р. за

сфабрикованим звинуваченням у контрреволюційній діяльності.

Тридцять років стають початком активної культурно-просвітницької наукової та громадської діяльності М.Рильського. Він належить до кола авторитетних культурних і громадських діячів своєї доби, перекладає, пише вірші. Деякі зразки його поетичної творчості цього часу позначені декларативністю й казенним пафосом, що було спричинено жорстоким політичним тиском. Та безпосередньо високими художніми якостями наділені ті поезії, в яких використані фольклорні струмені. Народні пісні, легенди, перекази, оповідання стали основою для багатьох його поетичних творів. Закономірно, що наукове вивчення народної творчості, її збереження, відродження стало другим покликанням М.Рильського; прихід вченого у фольклористику органічно впливав з естетичних і громадських засад його діяльності. В тридцятих роках починається активна організаторська діяльність Рильського-фольклориста, а в 40—50 роках публікується низка його наукових праць з питань фольклористики.

У першому розділі «Теоретичні проблеми фольклористики в науковому доробку Максима Рильського» досліджується здобуток вченого в галузі функціонування фольклору, а також деякі аспекти його науково-організаційної діяльності.

Особливості творчого і виконавчого процесів у фольклорі, фольклор і література, походження жанрів фольклору, шляхи розвитку народної творчості та наук, що її вивчають, так чи інакше знаходять відображення у фольклористичній діяльності М.Рильського і зберігають актуальність для сучасної фольклористики.

У тоталітарну добу утвердження нових неортодоксальних поглядів чи відстоювання «засуджених», але прогресивних по суті концепцій і теорій було неможливе без формальних поступок програмним настановам офіційної радянської науки. Тож не дивно, що М.Рильський іноді виступає начебто в двох іпостасях — офіційного дослідника, озброєного казенними постулатами, і вченого, чий справжній погляд ґрунтується на об'єктивному, творчому вирішенні наукових завдань.

У питанні про походження українських дум вчений виявляє широкий, неупереджений підхід, не обмежуючи соціальний статус творців українського

епосу найбільшійшими, малоосвіченими прошарками, як це намагалися довести куратори радянської фольклористики. Серед дійових осіб фольклорного процесу дослідник бачить представників не тільки трудових низів, а й козацької верхівки та «книжників», при цьому висуває наявність високої культури як запоруку успішного творення не лише українських дум, а й епічних форм слов'янського фольклору в цілому.

Нешаблонний підхід вченого до питань колективної творчості у фольклорі. Формально він розрізняє тут два аспекти: колективне творення в часі та одночасну творчість колективу. Безперечно, теза про можливість останнього, тобто «одночасно-гуртового» методу, була народжена догматами «пролеткульту», що, з одного боку, свідомо знецінювали, принижували значення й місце індивідуальності в суспільстві, а з іншого — надавали можливість оперувати абстрактною «колективною волею», що нібито одночасно виникала у мільйонів людей, при цьому неодмінно збігаючись з волею вождів та інститутів влади. Не маючи змоги прямо відкинути безглуздий з наукових позицій «артільний» метод, дослідник максимально звужує його межі — до вироблення другосортного агітаційного радянського фольклору. Щодо процесу справжньої творчості, на думку М.Рильського, більшість перлин народної поезії створили окремі обдарування й лише згодом виконавці цих творів творчо підключалися, вносячи свої варіанти й додатки. (Рильський М. Стан і завдання радянської фольклористики).

Виконавству у фольклорі, в першу чергу епічному, М.Рильський надає великої ваги. У своїх розвідках він розкриває роль народних співців як пропагандистів, агітаторів прогресивних соціальних і морально-етичних ідеалів, наводячи приклади подвижницької діяльності видатних українських кобзарів О.Вересая, М.Кравченка, Є.Мовчана та інших. Обстоюючи думку, що народні співці — невід'ємна частка загальнокультурного процесу, вчений підтримував найтісніші зв'язки з сучасними йому представниками кобзарського цеху, здійснював велику практично-організаційну роботу в справі відродження і розвитку традицій виконавської майстерності, надаючи допомогу у виданні навчально-методичної літератури, створенні мистецьких колективів; провадив широко, на рівні міжнародних конгресів, пропаганду досягнень майстрів національного кобзарського мистецтва. Характерно, що М.Рильський

послідовно був далекий від естетського прикрашання, властивого окремим дослідникам фольклорного пісенного епосу. Вчений відстоював нехай інколи і непрезентабельний, але глибоко національний, неповторний колорит в одязі та манері виконання. Торкаючись питань естетики виконання фольклору, і не лише українського, М.Рильський постійно наполягав на необхідності високопрофесійного музичного супроводу. Визнаючи досконалість сучасних музичних інструментів у порівнянні із старовинними народними, фольклорист півстоліття тому писав: «Проте не хочу і не бачу потреби віщувати і смерть кобзі». (Рильський М. Вступне слово до збірника «Українські думи та історичні пісні»).

У світлі культурологічного передбачення його слова можна вважати пророчими: кобзарсько-лірницьке мистецтво, зазнаючи певних труднощів у конкуренції із сучасними різновидами музичного мистецтва, сьогодні живе, розвивається і залишається основою української пісенно-поетичної традиції.

Надзвичайно актуальні міркування М.Рильського про взаємовплив фольклору та професійної літературної і музичної діяльності. Досліджуючи кращі зразки світової літературної творчості, що за формальними ознаками і художніми особливостями претендують на місце поруч із фольклорною класикою, вчений стверджував думку щодо якісно нового ступеня в розвитку народної словесної творчості — народження, так би мовити, «на законній основі» нових літературних форм, що цілком би спирались на художні традиції класичного фольклору. Вчений писав про це, полемізуючи з прибічниками теорії «відмирання» фольклору, і в цьому контексті, торуючи один із можливих шляхів розвитку народної творчості, пропонував не вважати обов'язковими рисами сучасного фольклористичного процесу такі усталені ознаки, як усність, анонімність, колективність. «Колективність творення в її первинному, так би мовити, акті ніколи не була доконечною ознакою народної творчості. Навпаки, більшість перлин народної поезії створено, безумовно, окремими обдарованими одиницями». (Рильський М. Стан і завдання радянської фольклористики).

Вчений-енциклопедист, М.Рильський наголошував на необхідності залучення фахівців із різних галузей знань до вивчення фольклору, в тому числі етнографів, істориків літератури і суспільствознавства та мовознавців, зокрема, діа-

лектологів. Вивченню мови фольклору та живої розмовної мови як засобу пізнання мовних традицій, історії народної творчості і літератури митець надавав великого значення. Вважаючи природним процес нівеляції діалектів, говорів, говірок та створення і вживання загальнонародної національної мови, М.Рильський разом із тим виступав проти спроб «стерилізувати» публікації фольклорних записів, що мали ті чи інші відхилення від норм літературної мови, виходячи з інтересів збереження живого побутування фольклору, його мовних особливостей.

Вчений обстоював необхідність вивчення словесного і музичного фольклору в багатомірних зв'язках з національною культурою і побутом. Першочерговим обов'язком організаторів та дослідників у галузі фольклористики М.Рильський вважав розгортання масового руху в збиранні фольклорного матеріалу на місцях, при цьому наголошував на необхідності пропаганди здобутків фольклору тільки за критерієм високої художності (Міжнародна конференція «Проблеми сучасного фольклору», Київ, 1961 р.).

У другому розділі «Внесок Максима Рильського у вивчення українського фольклору» проаналізовані наукові досягнення вченого в галузі дослідження української народної творчості.

У дослідженні українського фольклору М.Рильський спирається на творчий здобуток видатних народознавців, що заклали фундамент наукового підходу до збирання й вивчення зразків народної творчості, з поміж них — М.Максимовича, Т.Шевченка, О.Потебню, М.Драгоманова, М.Грушевського, П.Чубинського, І.Франка, Б.Грінченка, М.Сумцова, В.Гнатюка, Ф.Колесси та ін.

Хронологічний діапазон побутування українського фольклору, дослідженого М.Рильським, надзвичайно широкий — від XVI ст. до середини XX ст., тобто охоплює величезний період історії України, що вміщує найрізноманітніші події суспільно-політичного життя, зумовлені внутрішнім станом країни та її міжнародними стосунками. Фактичний матеріал, що використовував вчений, відзначається й широтою жанрового складу, до якого входить епічна, ліро-епічна суспільно-побутова пісенність, казки, легенди, перекази, коломийки, колядки, шедрівки, шумки, гаївки, обжинкові пісні. Методологія фольклористичних розві-

док М.Рильського базується на системному, в контексті розвитку слов'янської культури, підході до проявів національного фольклорного процесу.

Однією з центральних проблем фольклористики М.Рильського є дослідження героїчного та історичного епосу українського народу. Дослідник вивчав питання історіографії фольклорного епосу та його історико-культурної генези, особливості художньо-образної системи епічних творів, ідейно-естетичну роль народної епічної творчості у формуванні етнокультури.

До аналізу українського епосу М.Рильський підходив насамперед з позицій розкриття суспільних чинників духовності, моралі, національної самосвідомості героїв. Досліджуючи зміст епічних творів, світогляд їхніх творів, фольклорист як провідну рису кращих зразків епосу визначає патріотизм, безмежну дійову любов до Батьківщини. Ці традиції вчений простежує від давніх козацьких дум, що відображають боротьбу українського народу з татарською, турецькою навалюю та польським засиллям, до дум і пісень, присвячених боротьбі з гітлерівською ордою під час Другої світової війни. Спираючись на ґрунтовне дослідження старовинного епосу — українських дум та історичних пісень, М.Рильський робить висновок, про те, що вони складають ідейно-художню основу національного фольклору, його класику. Вчений показує, що естетиці української народної епіки притаманний національний колорит, зумовлений специфікою культурно-історичних процесів та особливостями етнопсихології. (Рильський М. Героїчний епос українського народу).

Відзначаючи патріотичний пафос українських дум та історичних пісень, опікування в них козацької мужності, воєнної доблесті героїв, М.Рильський водночас звертає увагу на їх гуманістичну спрямованість, утвердження високих морально-етичних ідеалів українського народу, серед яких почесне місце посідає святість родинних стосунків, почуття товарищескості, шани й милосердя в людських взаєминах. На основі конкретного аналізу дум «Про Самійла Кішку», «Про Хвеська Ганжу-Андибера», «Про Івася Вдовиченка — Коновченка», «Про втечу трьох братів із Азова» та інших М.Рильський показує такі характерні риси національної образної свідомості, зумовлені етнокультурною історією, як реалізм, неповторні лірико-драматичні традиції, специфічні форми критично-філософського сприйняття дійсності, що, зокрема, позначилось на національному гуморі

та сатири. Фольклорист виборює цінність класичного епосу лише в сукупності здобутих віками ідейно-художніх традицій — характерна, зокрема, тут його позиція стосовно «заборонених» офіційною ідеологією елементів релігійного світогляду й культу авторів дум, що є історично усталеними пріоритетами художньо-філософського мислення творців українського епічного фольклору та їх героїв. Не відриваючи художньо-стилістичної генези українських дум від коріння епічної творчості інших народів, у першу чергу, слов'янських, вчений показує глибоку своєрідність українського думового стилю: «Можна найти и черты родства наших дум с эпическими песнями сербов и болгар. Вместе с тем украинские думы отмечаются совершенно своеобразным характером, их не спутаешь ни с какими другими произведениями народного творчества». (Рильський М. Об українських думах).

Критерієм живого й тривалого побутування фольклору М.Рильський вважає його художній рівень, він відстоює свої естетичні принципи навіть у випадках, коли йдеться про «високоідейну» продукцію пролетарської доби: «...наївно було б думати, що все, створене людьми праці, безпосередніми учасниками виробничих процесів, уже тим самим забезпечене від будь-яких... творчих хиб». (Рильський М. Золоті розсипи народної мудрості).

Вчений відстоює безкомпромісну позицію щодо незрілих, естетично недорозроблених зразків фольклору, зокрема, створених у радянський час. Скутий політичними ланцюгами тоталітарної культури, дослідник змушений об'єктивну критику художніх вад казенних, пропагандистських зразків фольклору підмінити подеколи формальним оглядом «плідної» ідейної суті, але ми не знайдемо жодного випадку, коли б фольклорист зрадив своєму естетичному чуттю і вдаввся до компліментів щодо художніх якостей епігонської, вторинної продукції. Навіть у найтяжчі часи він знаходить мужність хоча б коротенькою реплікою проілюструвати свою естетичну відразу до конкретних «шедеврів».

Неважко помітити суперечливість, штучність міркувань дослідника з приводу деяких історичних подій і постатей, відтворених в українському фольклорі, зокрема, в циклі дум і пісень, присвячених національно-визвольному рухові (Переяславська угода, І.Мазепа, І.Виговський) — тут М.Рильський дотримувався класичних імперських доктрин, що не мали нічого спільного з його істин-

ними науковими і громадянськими поглядами.

У проблематиці фольклористичних розвідок М.Рильського важливе місце посідає аналіз конкретних зв'язків фольклору і літератури, музичного та образотворчого мистецтва України різних періодів її історії. Аналізуючи творче використання Т.Шевченком народних традицій у поемах «Невольник», «Гайдаки», поезії «У неділеньку святую», вчений характеризує великого українського поета як творця справжньої народної думи, що органічно поєднав яскраво індивідуальне начало своєї особистості з кращими здобутками творінь народних співців. Подаючи діахронічний зріз впливу цього пласта творчості Т.Шевченка на культурне життя України пізнішого періоду, М.Рильський зауважує: «Конгеніальну музику до цієї думи (дума Степана з поеми «Невольник». — В.Н.) скомпонував М.Лисенко, а конгеніальним виконавцем її був, кажуть, Микола Садовський». (Рильський М. Вступне слово до збірника «Українські думи та історичні пісні»). На основі аналізу фольклорних струменів у творчості М.Старицького, І.Нечуя-Левицького, І.Карпенка-Карого, Марка Вовчка, М.Лисенка вчений показує тісні й шлідні зв'язки з народною творчістю визначних діячів української культури дожовтневої пори. Досліджуючи проблему фольклорних впливів на творчість українських літераторів і митців радянської доби, М.Рильський звертає увагу на глибоке і своєрідне використання елементів думової поетики у «Думі про трьох вітрів» П.Тичини, а музику до цього твору, написану Л.Ревуцьким, кваліфікує як цікаву спробу створення сучасної думи в супроводі фортепіано. Специфіку сучасного втілення образів, сюжетних мотивів, стилістики українського класичного фольклору М.Рильський висвітлює, досліджуючи творчість С.Васильченка, В.Кучера, Л.Первомайського, І.Микитенка. Творчий процес тут, як впливає із спостережень вченого, заснований не лише на прямому використанні першоджерел фольклорного масиву, але й здійснюється шляхом сучасної версифікації відомих літературних творів, як у випадку з новою редакцією драми М.Старицького «Ой не ходи, Грицю, та на вечорниці», що дав І.Микитенко (Маруся Чурай). (Рильський М. Героїчний епос українського народу).

Третій розділ. «Максим Рильський і міжслов'янські фольклорні та фольклористичні зв'язки» присвячений аналізу наукової, мистецької, громадської діяльності вченого в галузі інослов'янської фольклористики.

М.Рильський розглядає свою працю на цьому терені як продовження давніх і високих традицій української славістики, що засновані на діяльності О.Бодянского, І.Срезневського, О.Потебні, М.Драгоманова, М.Сумцова, М.Лисенка, І.Франка, В.Гнатюка, Ф.Колесси та ін. Простежуючи історію української славістики, М.Рильський зазначає, що вона «віддавна живилась і окреслювалась ідеєю слов'янської єдності, прибічниками якої були свого часу Пушкін і Міцкевич, Коллар і Шафарик, Петро Славейков і Любен Каравелов, Вук Караджич і Петро Негош — і наш Тарас Шевченко» (Рильський М. Вступне слово (до книги «Міжслов'янські фольклористичні взаємини»).

Понад двадцять років (1942—1964) очолюючи Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР, М.Рильський не припиняв наукової і організаторської роботи із відродження українського слов'янознавства. В колі організаційних питань, що вирішувалися за безпосередньої участі М.Рильського чи його підтримці — створення ставістичних наукових центрів, підготовка наукових кадрів славістів (Г.Сухобрус, В.Юзвенко, Н.Шумада, М.Гайдай), налагодження наукових контактів з ученими зарубіжних країн, діяльність як голови Українського та члена Міжнародного комітетів славістів.

Максим Тадейович — незмінний і авторитетний учасник конгресів і конференцій славістів. Окреслюючи наукову проблематику української славістики, М.Рильський великого значення надавав вивченню народної творчості й фольклорних зв'язків споріднених слов'янських народів та розвитку міжслов'янських фольклористичних стосунків. Про живе зацікавлення вченого слов'янським фольклором, прагнення творчого осмислення процесів народної культури Югославії, Польщі, Болгарії свідчать, зокрема, мало вивчені записники М.Рильського, що він їх вів під час поїздок до цих країн. (Рильський М. Записні книжки). З ініціативи М.Рильського в Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії в 1955 році організовується група славістики, яка згодом стала одним із провідних осередків вивчення слов'янської народної культури.

У фольклористичних працях М.Рильського та його учнів: Г.Сухобрус, В.Юзвенко, Н.Шумади особливу увагу приділено історико-порівняльному вивченню героїчного епосу слов'янських народів — російських билин, болгарських і сербських гайдуцьких та юнацьких пісень, які разом з українським історичним

епосом, на думку вченого, є найціннішим здобутком слов'янського фольклору. В контексті цих досліджень окреслено ряд теоретичних положень щодо специфіки художнього відтворення соціально-історичних проблем в епосі українського та інших слов'янських народів; вивчені художньо-стильові особливості епічних форм. На основі порівняльного аналізу епічної творчості слов'янських народів М.Рильський робить висновок щодо її ідейної спільності та спорідненості художньо-образної системи. Разом з тим фольклорист послідовно наголошує на історико-естетичній самобутності поезії кожного із споріднених народів, зокрема, українського, звертаючи увагу на різницю в часі походження, умовах творення, виконання. (М.Рильський. Українські думи і героїчний епос слов'янських народів. Тези доповідей до V Міжнародного з'їзду славістів).

Окрему увагу у слов'янській фольклористиці М.Рильський приділяє вивченню епічної творчості південних слов'ян — сербів, хорватів та болгар, до якої, підкреслює вчений, виявляли великий інтерес діячі мистецтва і культури всіх часів, зокрема, М.Старицький, Леся Українка, Гете, Пушкін, Меріме. У проблематиці сербських епічних пісень дослідник вбачає мотиви дуже близькі й творцям українських дум, зокрема, щодо теми боротьби з турецьким поневоленням, від якого протягом віків страждали українці, серби та болгар. Разом з тим вчений відзначає цілком самобутню естетику і психологію сербського епосу: «Всім своїм складом, напруженістю драматичної дії, густотою фарб, своєрідним, сказати б, повіом сербські епічні пісні становлять явище, яке виразно виділяється серед поезії інших народів». (Рильський М. Сербські епічні пісні). Розвідки М.Рильського в галузі південнослов'янського фольклору супроводжуються яскравими перекладами сербських епічних пісень, у яких митець, зберігаючи текстуальну точність, передає їх високу емоційну напругу, драматизм дії, а разом із тим демонструє використання поетики української народної пісенності, що підносить ці переклади до рівня оригінальних високохудожніх зразків поезії.

На матеріалі слов'янського епічного фольклору, що його досліджував та перекладав М.Рильський, у цьому розділі зроблено спробу узагальнити основні соціальні й психологічні чинники художнього творення, якими керувалися творці епічної поезії. Вивчення кращих зразків українського, російського, південносло-

в'янського фольклорного епосу підтверджує думку М.Рильського про вільну інтерпретацію історичних реалій і прототипів. Образи героїв найчастіше будуються за законами суб'єктивно-художнього уявлення, а не логікою історичних хронік. Найулюбленіші герої слов'янського епосу — Ілля Муромець, Ганжа Андибер, Іван Коновченко, Василь Буслаєв, Марко Королевич, незважаючи на наявність чи відсутність історичного прототипу, показані індивідуалізовано, психологічно, багатомотивно в усій складності й суперечливості, які неодмінно притаманні характерам, народженим надзвичайною фізичною і психологічною енергією. Соціальне походження, майновий статус, рівень можновладності епічних героїв не мають характерних класових ознак: поряд з представниками соціальних низів показано героїв «високої крові». Світогляд епічного слов'янського героя, його дії та вчинки не вміщуються в рамках політизованої схеми «класової боротьби» — в основі соціальних і психологічних проявів епічного багатиря лежить передусім природна рефлексія сильного, із загостреним чуттям несправедливості, характеру, що не бажає миритися з будь-якими спробами винищити непересічні моральні ідеї людського буття. Епічний герой не визнає апріорної вищості офіційної влади над собою — в стосунках з її представниками, навіть найвищого рангу, він керується не ієрархічним етиком, а логікою конкретної ситуації і цілком самобутнім світоглядом — виразний приклад цього бачимо, зокрема, у сатиричній картині розмови Марка Королевича з Сулейманом — султаном із сербської пісні «Марко п'є вино в рамазан», що її переклав М.Рильський. Майстерний переклад дає яскраве відчуття багатирського характеру з його незалежністю, силою, почуттям гумору і здорового глузду. Саме висока естетика, психологізм, вічні моральні імперативи є, в першу чергу, предметом уваги М.Рильського у вивченні й популяризації слов'янського епічного фольклору, отже, й тут учений залишається вірним своїм високим художнім і громадянським принципам.

У висновках зосереджено основні підсумки дослідження. Одним із вирішальних факторів формування людської і творчої особистості М.Рильського було органічне освоєння ним, поряд із здобутками класичної культури, надбань словесного і музичного фольклору, передусім, національного українського. Широке використання у власній поетичній творчості фольклорних традицій і мо-

тивів, розуміння суспільно-культурної значимості фольклору зумовили науковий інтерес М.Рильського до вивчення народної творчості.

У дослідженнях М.Рильського відображено спектр науково-теоретичних і організаційних проблем, актуальних для сучасної національної й світової фольклористики, — аспекти історико-культурної генези фольклору, особливості творення і виконання, взаємозв'язки з літературою та музичним мистецтвом, перспективи розвитку фольклорних процесів.

Учений творчо осмислив такі критерії фольклорності як усність, анонімність, колективність, традиційність, варіативність. Питання розвитку і трансформації словесного й музичного фольклору дослідник вирішив по-новаторському, пов'язуючи процеси народної творчості з сучасними формами художнього відтворення дійсності. М.Рильський окреслив перспективні напрямки наукового пошуку в галузі дослідження народної творчості, проблеми нового й традиційного в сучасному фольклорі; поетики народної пісенності; зв'язків українського фольклору з творчістю інших народів; взаємовплив літератури й фольклору. Вчений зробив значний організаційний внесок у розвиток народної культури в Україні, в тому числі, щодо відродження українського козацтва. Творчий доробок вченого у дослідженні українського фольклору характеризується масштабністю проаналізованого фактичного матеріалу та багатоплановістю дослідницьких проблем. Методологія фольклористичних розвідок М.Рильського в контексті розвитку слов'янської культури базується на системному підході до проявів національного фольклорного процесу.

Однією з центральних проблем фольклористичних праць вченого є всебічне дослідження героїчного й історичного епосу України, насамперед, старовинного — українських дум та історичних пісень. Він досліджував народний епос, його історико-культурні витоки, вивчав особливості його художньо-образної системи; показав суспільну та естетичну роль народної епічної творчості у формуванні етнокультури. На основі всебічного дослідження козацьких дум та історичних пісень М.Рильський показав, що вони є художньо-ідейною основою національного фольклору, естетичним взірцем, який витримав багатовікову перевірку. Провідними суспільно-культурними мотивами епосу дослідник вважає устремління українського народу до національної, політич-

ної і соціальної незалежності, утвердження високих морально-етичних норм життя. Вчений відрізняє національну сутність в естетиці української народної епіки, простежує її культурно-історичне коріння, проблематику, художні особливості та умови виконання і представляє її як своєрідний феномен не лише українського, а й світового фольклорного процесу. У дослідженні українського фольклору різних часів Максим Рильський послідовно дотримується критеріїв високої художності, обстоюючи безкомпромісну позицію щодо незрілих, естетично недовершених зразків, зокрема, створених у радянський час. Загалом дослідник високо оцінює український фольклор за його тематичне і жанрове багатство, самотність, емоційність та художню виразність, розглядаючи його як один із дійових чинників духовного життя народу.

Дослідження в галузі слов'янського фольклору М.Рильський поєднував з науково-організаційною діяльністю, що сприяла відродженню славістичної науки в Україні. Розглядаючи творчість різних слов'янських народів, вчений висвітлює ідейно-тематичну і художню спорідненість їх фольклору, пояснюючи її об'єктивними історико-географічними, соціальними, психологічними факторами. Разом із тим фольклорист вирізняє риси самотності, національно-історичні особливості художньо-філософського творення фольклору кожним із слов'янських народів, зокрема, українським. На основі історико-порівняльного аналізу героїчного епосу слов'янських народів — російських билин, болгарських і сербських гайдуцьких та юнацьких пісень — дослідник обґрунтовує висновок про те, що вони разом з українським народним епосом, за своїм художнім рівнем, соціальними та морально-етичними ідеалами, є найціннішим здобутком слов'янського фольклору. Важливим внеском у розвиток культури українського й сербського народів є високохудожні переклади низки історичних сербських пісень, що їх здійснив М.Рильський.

Таким чином, за масштабом творчого обдарування, особливостями світогляду, рівнем наукового і художнього мислення, мірою практичного внеску у фольклористику і народознавство в цілому, М.Рильський став визначним вченим і культурним діячем, який сприяв розвитку духовного життя України сучасної йому доби і заклав основи розбудови нової національної української культури.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ
ВИКЛАДЕНІ В ПУБЛІКАЦІЯХ:

1. Шевченкіана М.Рильського. — Українська мова і література в школі. — 1989. — № 10. — С. 69—70.
2. Сторінки щирої дружби. Із книги пам'яті. — Українська мова і література в школі. — 1990. — № 11. — С. 85—86.
3. До питання фольклористичної діяльності М.Т.Рильського. — Тези доповідей науково-практичної конференції Міжнародного фестивалю українського фольклору «Берегиня». — Луцьк, 1993. — С. 25—27.
4. Традиції родини Рильських. — Матеріали науково-практичної конференції Всеукраїнського фестивалю народної пісенної творчості і фольклору родинно-сімейних колективів «Роде наш красний». Житомир, 1994. — С. 2—4.
5. Фольклорист. — Народознавство. — 1995. — № 20. — С. 2.
6. Максим Рильський як знавець і дослідник українського фольклору. Народна творчість та етнографія. — 1998. — № 2—3. — С. 92—97.
7. Перегук вершин, або Максим Рильський про Тараса Шевченка. — Дивослово. — 1998. — № 7. — С. 61—63.
8. Фольклор у творчій долі М.Рильського. — Дивослово. — 1999. — № 3. — С. 18—22.

Анотація

Новак В. І. Фольклористична діяльність М. Т. Рильського. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.07 — фольклористика. — Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського, Київ, 1999.

У дисертації вперше здійснено спробу цілісного й системного дослідження фольклористичної спадщини М. Т. Рильського. Визначено наукові, естетичні, громадські засади вченого та митця щодо вивчення й популяризації українського й інослов'янського фольклору, вирішенні науково-теоретичних та організаційних проблем фольклористики. Обґрунтовано суспільно-культурне значення фольклористичної діяльності М. Т. Рильського для розвитку духовного життя українського та споріднених слов'янських народів. У дисертації також розглянуті окремі питання ідейно-тематичного змісту та образотворення слов'янської народної епіки.

Ключові слова: М. Рильський, фольклористика, український фольклор, епічна творчість, культура, славістика.

Аннотация

Новак В. И. Фольклористическая деятельность М. Т. Рильского. — Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.07 — фольклористика. — Ин-т искусствovedения, фольклористики и этнологии имени М. Т. Рильского. Киев, 1999.

Пристальный интерес к фольклору как духовной основе этноса и национального возрождения отчетливо проявляется в культурной жизни сегодняшней Украины. Именно этим определяется актуальность различных проблем фольклористики, настоятельная потребность в изучении научного наследия ведущих деятелей украинского народоведения.

Фольклористика занимает значительное место в многогранной творческой деятельности ученого и поэта Максима Тадеевича Рильского, уделявшего внимание научным и организационно-практическим проблемам не только украинской, но и инославянской фольклористики. Изучение фольклористического наследия М. Рильского в контексте осмысления многосторонних межславянских культурных связей является основным предметом диссертационного ис-

следования. Предпринята попытка целостного и системного анализа деятельности Рыльского-фольклориста с позиций объективных законов национальной и общечеловеческой культуры.

В работе рассмотрены общественно-культурные факторы, определившие направление и интересы фольклористической деятельности М. Рыльского; исследован его вклад в изучение украинского фольклора и разработки в области славянской фольклористики; дана оценка его теоретических концепций и организационно-практической работы, направленной на сохранение и приумножение творческих достижений украинского и инославянского фольклора.

В развитие культурно-исторических положений М. Рыльского в диссертации рассмотрены некоторые вопросы идейно-тематического содержания и образотворчества славянской народной эпики.

Одним из решающих факторов формирования человеческой и творческой индивидуальности М. Рыльского явилось органическое освоение им, наряду с достижениями классической культуры, сокровищ словесного и музыкального фольклора, прежде всего, национального, украинского.

В деятельности М. Рыльского отразился весь спектр научно-теоретических и организационных вопросов, актуальных для современной национальной и мировой фольклористики, — аспекты историко-культурного генезиса фольклора, особенности создания и исполнения, взаимосвязь с литературой и музыкальным искусством, перспективы развития фольклорных процессов.

Методология исследования украинского фольклора, которой неизменно придерживался М. Рыльский, основывается на системном, в контексте развития славянской культуры, подходе к проявлениям национального фольклорного процесса. Анализируя конкретные образцы художественного творчества различных славянских народов, ученый выявляет идейно-тематическое и эстетическое родство их фольклора, обусловленное объективными историко-географическими, социальными и этносоциологическими факторами. Вместе с тем фольклорист высвечивает черты самобытности, национально-исторические особенности художественно-философского мышления каждого из славянских народов, в частности, украинского. На основе историко-сравнительного анализа героического эпоса славянских народов, ученый обосновывает вывод о том, что по своему художественному уровню, социальным и морально-этическим идеалам, он яв-

ляется наивысшим достижением славянского фольклора, при этом украинские народные думы Максим Рыльский причисляет к шедеврам оригинального мирового фольклора.

Значительным вкладом в развитие культуры украинского и сербского народов является высокохудожественные переводы ряда исторических сербских песен, выполненные М. Рыльским.

Таким образом, по масштабу творческого дарования, уровню научного и художественного мышления, значимости практического вклада в фольклористику и народоведение в целом М. Рыльский стоит в одном ряду с выдающимися деятелями науки и культуры, чьими усилиями закладывались основы высокодуховного обустройства Украины второй половины XX столетия.

Ключевые слова: М. Рыльский, фольклористика, украинский фольклор, эпическое творчество, культура, славистика.

Annotation

Novak V. I. The Folkloristic activity of M. T. Rylsky. — Typescript.

The thesis for the candidate's degree of philological sciences on the speciality 10.01.07 — folkloristics.

— M. T. Rylsky Institute of art criticism, folkloristics and ethnology. 1999.

In this thesis an attempt of integral and systematic research into folkloristic heritage of M. T. Rylsky has been made. The scientific, aesthetic, civil positions of the artist and scientist as to the popularization and study of Ukrainian and Slavic folklore have been determined. The scientific-theoretical and organization problems of folkloristics have been considered.

The social-cultural importance of the folkloristic activity of M. T. Rylsky for the development of spiritual life of Ukrainian and related Slav peoples has been substantiated. Some questions of ideological-thematic contents and images creation of Slavic folk epos have been considered in the thesis too.

The key-words: M. T. Rylsky, Ukrainian folklore, folkloristics, epikal creation, culture, Slavonic studies.

Підписано до друку 19.10.99 р. Формат 60х90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Наклад 100. Зам. 449.

м. Київ-5, вул. Червоноармійська, 57/3, к.201.
Товариство "Знання" України
Видавництво та оперативна поліграфія
227-41-23, 294-71-27

АВ 44.042

Мист.

ПЕР

Мист